

Trädgårdshistorisk forskning i Sverige

Maria Flinck

Trädgårdsforskningen i Sverige har, efter flera årtiondens stillastående, kommit igång igen. De närmaste åren kommer det att behövas både mer forskning och publicering av forskning och äldre källskrifter, mer inventeringar av vilka gamla trädgårdar som finns kvar och restaurering av de mest intressanta anläggningarna, mer insamling och bevarande av gamla trädgårdsväxter och föremål. För alla dessa projekt kommer det att behövas trädgårdshistoriskt kunniga källforskare, fältinventerare, utställningsmakare och pedagoger med etnologiska kunskaper.

Tvärvetenskapligt forskningsobjekt

Trädgården är ett mångfasetterat studieobjekt, som omfattar både naturvetenskapliga och kulturvetenskapliga områden. Trädgården är en egen konstform som uttrycker sin tids idéer om naturen och konsten. Trädgårdar har dels avbildats i konsten, dels anlagts för att avbilda målade landskap. De har beskrivits i både skönlitteratur, memoarer och handböcker. Trädgården kan manifesteras ägarens maktanspråk och ambitioner, innehålla social, religiös eller politisk symbolik. I trädgården kan amatören uttrycka sin estetiska sensibilitet eller trädgårdsmästaren visa sin hantverksskicklighet. Trädgården är en plats för arbete och studier, för kontemplation och sällskapsnöjen. I trädgården odlas råvaror till

mat och medicin, samtidigt som man för odlingarna konsumerar redskap, gödsel och bekämpningsmedel. Växsortimentet i en trädgård är resultatet av kontakter med andra länder, vetenskapligt intresse och praktiska experiment. Växterna kan beskäras och formas till grön arkitektur, ordnas enligt vetenskaplig systematik, arrangeras för målerisk effekt eller ges symbolisk betydelse.

Ingen enskild forskare eller enskilt ämne kan täcka alla dessa aspekter. Trädgårdsforskningen måste ses som ett tvärvetenskapligt område där det behöver finnas aktiva forskare från många olika discipliner.

Hittills har det mest varit konstvetare och på senare år landskapsarkitekter som ägnat sig åt trädgårdsforskning. Men i jämförelse med hur många som studerar arkitektur och bebyggelse är det väldigt få som intresserat sig för trädgårdarna. Kanske beror tveksamheten på trädgårdsforskningens tvärvetenskapliga karaktär, kanske på att trädgården som företeelse är svårdefinierad. Den är ett gränsområde, ett mellanrum. Trädgården är inte helt och hållet natur men heller inte helt kultur. Odlingen är både ett sätt att tukta naturen och ett sätt att samarbeta med naturen. Trädgården är både en del av hemmet och en del av landskapet, tillhör både den privata sfären och den offentliga. Den är både en ekonomisk nödvändighet och en prydnad,

Lövgång och allé på Ångsö slott i Västmanland. Pågående restaurering, alléträden har klippts ner hårt och lövgången återskapas med stubbskott från de ursprungliga lindarna.

både en arbetsplats och en lekplats. Trädgårdsarbetet är både slitgöra och kreativt skapande.

Allt det här borde göra trädgården till ett intressant område för etnologisk forskning. Men det enda som gjorts är ett par studier av koloniträdgårdar. Att det blivit så beror kanske på etnologins historia. I början var ju folklivsforskarna upptagna av att hitta spår av forntida kulturdrag. Trädgårdarna kan ha uppfattats som en alltför ny företeelse. Enligt trädgårdspropagandan under 1800-talet hade bönderna inget sinne alls för trädgårdsodling och naturskönhet förrän hushållningssällskapen och skolträdgårdarna inspirerade dem. Men trots att etnologins inriktning förändrats så räknas fortfarande inte trädgårdar som ett viktigt forskningsområde. SAMDOKs olika

pooler dokumenterar bl.a. hemmiljö, jordbruk och service, men trädgårdar kommer inte med någonstans.

Källmaterial

Trots att ingen egentlig insamling om trädgårdar har gjorts så finns det gott om källmaterial. Det mesta har kommit in på köpet när man samlat in uppteckningar om jordbruk, gårdsanläggningar, folkmedicin och mathållning eller i samband med byggnadsinventeringar. En del av Nordiska museets inventerare var trädgårdsintresserade och har gjort fina uppmättningsritningar av trädgårdar. Men ska man hitta dem får man bläddra igenom allt som gäller byggnader och interiörer. Trädgårdsuppgifter i uppteckningarna är ännu svårare att hitta eftersom de hamnat under

andra rubriker. Bara Lunds folkminnessamling har "trädgård" som sökord i registret, men även Uppsala landsmålsarkiv har en del material under den rubriken.

Användbara fotosamlingar brukar finnas både på läns museerna och i lokala museers och hembygdsföreningars arkiv. I lantmäteriernas arkiv finns kartor, där ibland även detaljer i trädgårdarna syns. Landshövdingeberättelser, sockenbeskrivningar och hushållningssällskapens årsberättelser brukar innehålla beskrivningar av trädgårdsodlingens ståndpunkt i trakten. Sorgligt nog har Statens järnvägar kastat sin trädgårdsavdelnings arkiv, vilket försvårar forskningen om stadernas offentliga parker och stationsträdgårdarna som inspirationskällor. De stora gårdarnas egna arkiv brukar innehålla upplysningar om trädgården i kassaböcker, beställningslistor,

inventarieförteckningar och brev. Även i enskilda personers dagböcker, brev och minnen kan finnas upplysningar om deras trädgårdar. Det kan ta lång tid att gå igenom stora samlingar med bara strödda notiser av trädgårdsintresse. Men det finns också stora samlingar med trädgårdsmaterial som ännu ingen har brytt sig om.

Trädgårdsforskningens historia

Den forskning som har gjorts i Sverige om trädgårdshistoria kan delas i två perioder: den första från 1920–1950 och den andra som inleds omkring 1975. En äldre föregångare finns: M.B. Swederus, vars artiklar "Svensk hortikultur i forna dagar" i *Svenska trädgårdsföreningens tidskrift* 1880–82 behandlar växternas historia. Till den första perioden hör konsthistorikerna Sten Karling, *Träd-*

Koloniträdgård, Citadellet i Landskrona. Klassisk rätvinklig anläggning, rak gång med träd och rabatter i kanterna.

gårdskonstens historia i Sverige intill Le Nôtre-stilens genombrott 1931, och Nils G. Wollin, *Drottningholms lustträdgård och park* 1927. Wollin har också skrivit flera artiklar om andra trädgårdar t ex Kungsträdgården, Ulriksdal och Rosersberg samt en översikt "Svenska lustträdgårdar och parker" i E. Söderberg, *Trädgårdsblommor* 1946. Även Karling var sporadiskt aktiv senare, han skrev bl.a. i katalogen till Konstakademiens utställning *Fredrik Magnus Piper och den romantiska parken* 1981. Arkitekturminnesföreningen gjorde under 1920-talet en inventering av herrgårdsträdgårdar som publicerades 1930–31 *Svenska trädgårdskonsten sådan den till våra dagar bevarats i anläggningar vid slott och herrgårdar*. De inledande översikterna till båda banden skrevs av arkitekten och konsthistorikern Erik Lundberg, som även skrivit en kort svensk historik i *Svensk trädgård, dess förutsättningar i tradition och natur* 1941. Han skrev också inledningen "Trädgårdskonstens utveckling till modern tid" i *Trädgårdskonst. Den moderna trädgårdens och parkens form* 2, 1948. Några mindre inventeringar har gjorts: konsthistorikern Bengt Cnattingius studerade prästgårdsträdgårdar i Östergötland, Manne Hofrén herrgårdar i Kalmar län och botanikern Rutger Sernander inventerade trädgårdar i Närke. Periden avslutades med Osvald Siréns internationellt uppmärksammade verk *Kinas trädgårdar och vad de betytt för 1700-talets Europa* 1950.

Nyväckt intresse

På 1970-talet vaknade intresset för först gamla växter och senare gamla trädgårdar. Det kom inte uppifrån, utan startade i de lokala hembygdsföreningarna och bland trädgårds- och odlingsentusiaster. Ett flertal böcker om kryddväxter och örtmedicin gavs ut, de flesta

med odlingsråd och recept men även en del historiska notiser. Västerbottens läns hembygdsförenings tidskrift *Västerbotten* 3/1976 var ett temanummer "Västerbottensk örta-bok". Skånes hembygdsförbunds årsbok 1981 hade titeln *Skånsk trädgård*. Riksförbundet för hembygdsvårds årsbok 1985 hette *Den otröstliga ögontrösten. Växterna som kulturarv* och 1988 kom Birgitta Carlbergs *Gömda växter i glömda trädgårdar* som handlade om växtinventering vid torpgrunder.

På 1980-talet följde en rad utställningar. Liljevalchs konsthall i Stockholm var först med antroposofernas "Trädgård till nöje och nytta" 1983. Nordiska museet ordnade en utställning *Trädgård* 1988 och gav samtidigt ut *Fataburen* 1987 med temat *Den kultiverade naturen*. Delar av dessa två utställningar fanns med på Läckö slotts utställning 1990 "Människans lustgårdar".

På utställningen "Folkkonsten – All tradition är förändring" på Kulturhuset i Stockholm 1993 visades bl.a. några trädgårdar. I katalogen med samma titel skrev etnologen Barbro Klein en artikel om "Folkkonst i industrisamhällets bakgårdar och förgårdar". Hon hade tidigare publicerat artiklar på samma tema i etnologiska tidskrifter. Andra etnologer som skrivit om koloniträdgårdar och odlingslotter är Sven B. Ek, som i flera skrifter, bl.a. *Kolonins sista strid* 1990, sett dem i ett klassperspektiv, och Magnus Bergquist *Trädgårdens betydelse för folk i flerfamiljshus* 1989. Bergquist ingick i Forskargruppen för trädgårdskultur på Chalmers tekniska högskola tillsammans med arkitekt Lena Jarlöv och landskapsarkitekt Charlotte Horgby. Dessa två gav 1991 ut *Lägenhetsträdgårdar, ett nygammalt sätt att förbättra bostadsmiljön* som inleddes med en historik över odlingslotter vid flerfamiljshus.

Koloniträdgård, Citadellet i Landskrona. Rundel, 1800-talets centrala prydnad i stadsparker och herrgårdsträdgårdar.

Aktuell forskning

1992 kom den första avhandlingen om svensk trädgårdshistoria på sextio år! Det var landskapsarkitekten Allan Gunnarssons *Fruktträden och paradiset, om fruktträden som betydelsebärare*. Året efter disputerade konstvetaren Magnus Olausson med *Den engelska parken i Sverige under gustaviansk tid*. Fler avhandlingar är under arbete: landskapsarkitekten Kjell Lundquist arbetar med en lic.-uppsats om krolliljans odlingshistoria i Sverige och en avhandling om trädgården vid Ulvåsa, Torbjörn Sunesson forskar om landskapsarkitekturtyrkets utveckling från 1850 och Eivor Bucht om stadsparkernas utveckling, hortonomerna Åsa Ahrlund studerar lanthushållning och estetik på 1700-talet med Övedskloster som exempel, i antikens historia skriver Lena Landgren om romerska trädgårdar,

arkeologen Marie Hansson studerar skånska trädgårdar, konstvetaren Britt-Marie Hammarskiöld undersöker herrgårdsträdgårdar i Kalmar län, Catharina Nolin stadsparker på 1800-talet och Åsa Klintborg Ahlklo studerar danska trädgårdsanläggares inflytande vid sekelskiftet. Etnologen Pia Sander skriver sin C-uppsats i konstvetenskap om borgarträdgårdar i Eksjö.

Kjell Lundquist vid lantbruksuniversitetet i Alnarp gjorde för ett par år sedan ett dataregister över *Trädgårdskonstens historiska källmaterial*, men det saknas ännu en modern bibliografi över trädgårdslitteratur. Det finns en i *Trädgårdsodlingen i Sverige, hyllningskrift tillägnad Carl G. Dahl på sextioårsdagen 17 juni 1935* som täcker tiden fram till 1930. Veronika Åkessons examensarbete på hortonomutbildningen var en översikt av lit-

teratur och forskning om gamla trädgårdsväxter, *Källor till kunskap om gamla trädgårdsväxter* 1996. Hennes arbete var en del av projektet *Bevarande av värdefulla gamla trädgårdsväxter* på Alnarp, som leds av Eva Jansson och Kenneth Lorentzon. De samlar in gamla trädgårdsväxter för provodling och förökning. Ett liknande projekt finns på Uppsala botaniska trädgård som i somras ställde ut resultatet av en insamling av pelargoner. En översikt över vad som gjorts och vad som behöver göras för att bevara gamla kulturväxter finns i utredningen *Ett svenskt nationellt program för bevarande och långsiktigt, hållbart utnyttjande av växtgenetiska resurser* 1996 av Roland von Bothmer och Eva Jansson. Om insamlingen av hotade kulturväxter fortsätter kommer behovet av lokala genbanker att öka. Med tanke på det stora trädgårdsintresse som finns skulle friluftsmuseerna kunna locka ny publik genom att anlägga trädgårdar med lokalt insamlade växter.

Inventeringar och restaureringar

Flera museer har gjort mindre trädgårdsinventeringar. I Skåne har Marie Hansson inventerat allmogeträdgårdar för Malmöhus län och Kristianstad länsmuseum och Inger Losell Gummesson trädgårdar i kustbyar på Österlen. Sörmlands museum har inventerat prästgårdsträdgårdar medan Eskilstuna museum har inventerat trädgårdarna vid torp och arrendegårdar på Lindholms gods. Monica Christiansson har för Örebro läns museum inventerat herrgårdsträdgårdar och publicerat delar av resultatet "Trädgårdstradition och herrgårdsträdgårdar i Örebro län" i *Från bergslagsbygd och bondebygd* 1995. I Varbergs museums årsbok 1991 publicerade Eva Franzén en artikel om en inventering av några allmogeträdgårdar. Jönköpings läns muse-

um visade sommaren 1996 "Småländsk trädgård", en mycket uppmärksammad utställning baserad på intervjuer med omkring 200 trädgårdsodlare. Ledare för projektet var 1:e intendent Eva Londos som också skrivit en artikel "Vackert och vedervärdigt i villaträdgården. Om trädgården som estetikens arena" i *Tycke och smak. Sju etnologer om estetik* 1996. Torekällbergets museum i Södertälje lät anlägga planteringar inspirerade av lokalt källmaterial kring sina historiska byggnader. Projektet utvidgades sedan så att jag kunde skriva *Tusen år i trädgården, från sörmländska herrgårdar och bakgårdar* 1994. I *Fjällnära trädgårdar i Jämtland och Härjedalen tiden 1830–1900* 1996 redovisar Ulla Rylander resultatet av en nordlig inventering.

Det har alltså påbörjats en del inventeringar men inget museum har hittills skaffat någon mer heltäckande överblick över alla sorters trädgårdar i sin region.

Intresset för att restaurera trädgårdar ökar allt snabbare i takt med att turisterna upptäcker de historiska trädgårdarna. På Ven lät Landskrona museum rekonstruera en fjärdedel av Tycho Brahes trädgård från 1500-talet. Kjell Lundquist och Kenneth Lorentzon arbetar med att söka autentiska växter, vilket kommer att pågå i många år till. Vid Sofiero restaurerades kronprinsessan Margaretas perennrabatter och vid Fredriksdals museum i Helsingborg återskapas den gamla köksträdgården. Vid Vasamuseet i Stockholm anläggs en undervisningsträdgård som skall likna en trädgård från 1600-talets första hälft. Flera andra trädgårdsrestaureringar är på gång vid enstaka gårdar runt om i landet, både privatägda och offentliga. På Fastighetsverket håller man på att skriva detaljerade skötselplaner för de kungliga trädgårdarna, vilket kräver en hel del ny källforskning och kommer att leda till restaureringar på många håll.

Förnyelsen av lindalléerna på Drottningholm är ett exempel. På Lantbruksuniversitetet i Alnarp planeras nu också en vidareutbildning i trädgårdsrestaurering.

Forskarnätverk

Många som arbetat med eller forskat om historiska trädgårdar har varit ensamma om det intresset på sina institutioner eller arbetsplatser. För att åtminstone vi i Stockholm skulle få kontakt med varandra bildades *Trädgårdshistoriska nätverket* för ett par år sedan. Det är ingen förening, så det kostar inget att vara med men medlemmarna måste vara ak-

tiva. De turas om att göra utskick och ordna visningar eller föredrag en eller två gånger i månaden. Kontaktperson är Maria Flinck, Söderberga gårdsv. 75, 162 52 Vällingby. *Forum för trädgårdshistorisk forskning i Lund* är en förening för aktiva forskare. De ger ut en nyhetsbulletin, som även icke-medlemmar kan prenumerera på, och ordnar seminarier ett par gånger om året. Kontaktperson är Åsa Klintborg Ahlklo, Husmansv. 36, 227 38 Lund.

Fil.kand. Maria Flinck
Vällingby

SUMMARY

Garden history research in Sweden

In Sweden garden history has been a stagnant subject for the last 50 years, but now interest is growing again.

The garden is a complex object of study, including both natural and cultural sciences. Because of this ambivalence between nature and culture it ought to be an interesting field for ethnology, but so far only a couple of studies of allotment gardens have been made. Maybe this is because the early ethnologists were busy finding traces of ancient times in the peasant's life. They might have, wrongly, considered gardens a too recent development. Ethnologists are more interested in life today, but gardens have still not been accepted as an important field of study.

There has been no active and systematic collecting of facts about gardens but in spite of that we have a lot of

sources in archives and museums. Some museums have made small documentations of gardens but there is no complete survey of all garden categories made in any region.

Active research in Sweden has been made during two periods: the first from about 1910 to 1950 and the latest started around 1975. During the first period a series of documentations of gardens were made, which led to several important books. The latest period began when gardening enthusiasts became interested in old-fashioned plants, particularly herbs. Then followed books, exhibitions and suddenly several students in different disciplines were working on garden subjects: gardens in ancient Rome, garden aesthetics, public parks, gardens as folk art, plant introductions and so on.